

Anmeldelser

Hanne Engberg: Historien om Christen Kold

Gyldendal. 416 s. m. ill. 1985

En højskolemand med anlæg for sarkasme foreslog en gang, at huset på Ryslinge Mark skulle forsynes med en mindeplade, der havde følgende tekst: »*Her afsporede Christen Kold den danske folkehøjskole.*« Det syntes de fleste højskolefolk var en meget malplaceret vittighed.

Anekdoten illustrerer imidlertid, at der langt fra har været enighed om at definere folkehøjskolen som grundtvigsk-koldsk eller overhovedet om at se en sammenhæng mellem det grundtvigske og det koldske i de frie skolars tradition, men at nogle tværtimod har set en modsætning og har ønsket at frigøre det grundtvigske fra den koldske tradition.

Det har været vanskeligt, fordi myten om Kold havde vokset sig så stærk og var blevet suppleret med en myte om, at Grundtvig selv havde givet Kold det blå stempel. Hidtil er der ikke gjort noget alvorligt forsøg på at undersøge disse myters sandhedsværdi, måske bortset fra *Johannes Pedersen: Fra friskolens og bondehøjskolens første tid*. (Kirkehistoriske studier II. række, nr. 11. København 1961.) Hvad der ellers findes, er stærkt præget af en ensidig forgudelse af Kold, og man fristes til at bruge udtrykket hagiografi om det meste af Kold-litteraturen.

På en måde er det derfor halsløs gerning at ville skrive om Kold, medmindre man er villig til at slutte baglæns fra hans eftermæle og navnlig dyrkelsen af ham. Vi ved mere om billedet af manden end om manden selv, og det gør for så vidt ingenting, for det er myten, der har fået betydning i skolen og folkelivet. At man desuden efter min mening må skelne mellem Kold, som han var, og Kold, som han præsenterede sig selv, gør sagen endnu mere kompleks, men af de tre lag er det stadig kun det sidste: det mere eller mindre mytiske eftermæle, der har betydning for udviklingen.

Hanne Engberg har alligevel vovet at skrive en ny bog om Kold. Ganske vist har hun, som hun siger i forordet, undertiden været tilbøjelig til at give Jørgen Bukdahl ret i hans ord i *Højskolen til debat* (1961) om, at man sikkert må »opgive at komme Kold på personligt skudhold«. Men efter seks år studier, der bl.a. har draget mere omfattende nytte af Kolds privatarkiv end noget tidligere arbejde, er forsøget altså gjort. Det skal

hun ikke have utak for. Vor generation kunne ikke længere undvære en Kold-biografi, der var andet og mere end afskrivning af de gamle.

Kvaliteterne er også betydelige. Bogen er velskrevet og letlæst, bygger på et stort materiale, som der er henvist godt til, og har også ganske gode illustrationer (formodentlig så gode som de kan skaffes).

Der har været nogen debat om det forhold, at bogen ikke er blevet antaget som disputats, og nogle har mere end antydnet, at afvisningen skyldtes, at bogen var skrevet i en folkelig, dvs. læservenlig, form. Jeg har svært ved at tro, at dette skulle være rigtigt. Alt andet lige må også en bedømmelseskomite foretrække læselighed frem for det modsatte. Men hvis man har fundet, at den videnskabelige standard ikke lever op til de høje disputatskrav, vi har her i landet, kan eventuelle mangler i så henseende naturligvis ikke opvejes af en levende fremstilling. En god bog behøver ikke nødvendigvis at være en god disputats. Og at Hanne Engberg ikke har fået en doktorgrad på bogen, er bestemt ikke ensbetydende med, at den er ligegyldig eller dårlig. Den er et værdifuldt led i den fortsatte udforskning af og stillingtagen til det koldske indslag i dansk folkekultur.

Bogens fremstilling af Kolds biografi starter med hans forhold til de gudelige forsamlinger – eksemplificeret ved et møde i 1837 – og den betydning, som dette forhold havde for ham gennem hele livet. Det er vigtigt, at denne sammenhæng understreges, både konkret til belysning af personen Kold og mere alment. Der er ellers ofte en tendens til at se de gudelige forsamlings periode udelukkende som et forstadium til de store kirkelige retningers gennembrud og magtovertagelse. Gennem Kold fik de imidlertid betydning for meget længere tid. Både den kirkelige grundtvigianisme og Kirkelig Forening for Indre Mission bragte ganske vist vækkelsen ind i den organiserede kirke og lukkede samtidigt døren for de folkelige initiativer og selvhjælpsbestræbelser, således at den truede præstemagt blev genetableret, men det gjaldt ikke for skoleområdet, hvor også lægmandsreligiøsitet fik mulighed for at overleve.

Socialt var de gudelige forsamlinger et blandt mange udslag af et almueopgør mod de givne autoriteter – hvad der ikke skal opfattes som en underkendelse af kvaliteten af den kristelige vækkelse, men alene som en understregning af det næsten revolutionære behov for frigørelse fra det gamle paternalistiske samfund, der med særlig styrke kunne manifestes, hvor inspirationen var religiøs, dvs. vedrørte det inderligste i menneskene. En bestanddel af dette almueoprør var den nye klasses, skolelærernes, bestræbelser på at frigøre sig fra det traditionelle afhængighedsfor-

hold til præsterne – og den næsten desperate selvbevidsthed, der udviklede sig hos mange af de lærere, der uddannedes på de nye seminarier. Den nye klasse måtte vælge mellem en alliance med bønderne og en underkastelse under præsterne. Kold valgte bønderne, og hans selvbevidsthed – der ofte er betegnet som hovmod – førte ham livet igennem til konflikter med præster. Myten har gjort ham til den, der altid havde retten på sin side i disse konflikter, og det er mindre væsentligt, om dette er korrekt, end at eftertiden havde et behov for at se tingene sådan – sådan som man i de gudelige forsamlings tid havde et behov for at se præsterne som den sande kristendoms fjender.

Meget af det, som man har set som Kolds bidrag til den pædagogiske udvikling, må betragtes på denne baggrund. Den grundtvigske påvirkning var derimod altid sekundær, dvs. den nåede aldrig ud over den accept af Grundtvigs tidlige tanker, der fandtes i mange af de kredse, som prægede de gudelige forsamlings periode. Den Grundtvig, der sagde, at troen ikke er en skolesag, fik aldrig virkelig betydning for Kold eller den friskole, der bekender sig til arven efter ham.

Tilsyneladende smeltede de gudelige og grundtvigske påvirkninger sammen i den berømmelige vennemødetale fra 1866, der nærmest har fået katekismuskarakter for friskolefolk. Det er imidlertid et højt problematisk dokument, hvad Hanne Engberg ikke er blind for, men alligevel omgås på en meget forsigtig måde. Hun omtaler den sådan: »*Vennemødetalen er genial som meddelelse om Kolds pædagogik, for den indeholder den i sig selv.*« (side 294) og det kan siges med nogen ret, hvis man accepterer, at en raffineret retorisk form, der besnærer og forfører tilhørerne/eleverne, fortjener navnet pædagogik. At vennemødetalen blander sandhed og digtning, viser hun med mange eksempler, der også tydeliggør Kolds fortællelser og udeladelser. Det var en tale, der blev holdt med et klart formål; at vinde forsamlingen på Store Ravnsborg for Christen Kold, og åbenbart lykkedes denne fuglekonge-flugt. Talen, stedet og omstændighederne fik samtid og eftertid til at tro, at Grundtvig havde lyst Kold i kuld og køn, som også Hanne Engberg skriver.

Grundtvigs ofte citerede velkomstord til Kold i 1866 er imidlertid hverken mere eller mindre end den slags pæne bemærkninger, som enhver høflig mødeleder kommer med. Den gamle var blevet vennensæl og fandt sig i mangt og meget i disse år, hvor han f.eks. lod sin yngre venner lave uheldige redaktionelle ændringer i sange og salmer. Faktisk vidste Grundtvig kun noget om Kold gennem andre, navnlig Ernst Trier og Frie-

derikke Pio, men han lyttede altså gerne – og noget ukritisk – til disse unge.

I sin velmagts dage var Grundtvig ganske anderledes skeptisk over for Kold. Da Kold viste Grundtvig afhandlingen om børneskolen og spurgte, om han skulle lade den trykke, svarede Grundtvig efter en mundtlig overlevering, der skal stamme fra Kold selv: *»Nej, saamænd skal De ikke, da det De har sagt, er sagt for længe siden af andre og sagt meget bedre, end De kunne sige det.«* Overleveringen er blevet betvivlet, men udtryksmåden ligner Grundtvigs barske form først i 1850'erne godt nok – og så er dommen jo korrekt. Børneskoleskriftet fra 1850 – først trykt i 1877 – er virkelig ikke noget originalt pædagogisk værk.

Det er måske på dette punkt, at man først og fremmest kunne have ønsket sig noget mere af Hanne Engbergs bog. Hvor meget af Kolds tanker stammede – direkte eller indirekte – fra seminariet, hvis forstander, den senere biskop G. P. Brammer, bl.a. var stærkt optaget af Pestalozzi? Hvor meget af det, der senere er blevet betragtet som specielt for Kold, f.eks. modstanden mod at lære Balles lærebog udenad, var i virkeligheden fællesgods for mange i samtiden? Også pastor C. L. Børresen, der skrev om børneskolen samtidigt med Kold, forlangte Balles lærebog fjernet fra almueskolen – men nu tror mange, at Kold var en enlig svale.

Det er for så vidt ikke vanskeligt at punktere myten om Kold. Han var *»temmelig blottet for positivt lærdomsstof«* (Vilhelm Birkedal), kunne komme med *»det meste selvvelbehagelige sludder, jeg i mine dage har hørt«* (Th. Skat Rørdam), førte sine højskoleelever *»ind i overvejelser og kampe, som i grunden lå dem over kræfterne«* (Christopher Bruun) og lod dem modtage *»en påvirkning, ... som de aldrig forvandt. Hos dem, jeg så, var denne påvirkning alt andet end tiltalende.«* (Otto Møller) Mængden af negative vidnesbyrd er næsten overvældende, også i Hanne Engbergs bog, ikke mindst i noterne. Det er for så vidt ikke underligt, at mange samtidige havde svært ved at se Kolds sære storhed. Den var af en art, der ikke rummedes i ansvarlige akademikers verdens, men som til gengæld appellerede til den selvbevidste, autoritets-kritiske bondestand.

Hanne Engberg prøver at forklare Kolds personlighed ved hjælp af psychoanalytiske begreber. Det er interessant nok, selv om dokumentationen er spinkel. Derfor behøver hendes tolkning ikke at være forkert, men man kan måske have grund til at advare andre mod at lade den få for stor plads i fremtidige billeder af Kold.

Det vil være mere væsentligt at koncentrere sig om Kolds påvirkning af andre mennesker og den indflydelse på folkelivet, den medførte. Herigennem bragtes et nyt skolesyn – om det blev skabt af Kold eller blot formidlet af ham, er for så vidt ligegyldigt – ud til en aktiviseret bondestand, der tog et ansvar på sig, som hidtil alene havde påhvilet øvrigheden. Denne skabelse af miljøer, hvor friskolen blev en del af et nyt socialt netværk, var i hvert fald for et par generationers vedkommende en af de vigtigste virkninger af Kolds indsats.

»Historien om Christen Kold« er et stykke dansk kulturhistorie fra det forrige århundredes midte.» Sådan skriver Hanne Engberg i forordet, og det er rigtigt. Måske ville billedet have været klarere, hvis omverdenen, modstanderne, de ikke-berørte, havde fået større opmærksomhed. Måske ville det også have været rigtigt at inddrage socialhistorie og etnologiske perspektiver i fremstillingen – skolens samfundsmæssige placering i videste forstand bør med i al skolehistorie. Selv om Hanne Engberg forholder sig langt friere til myten om Christen Kold end nogen af forgængerne, har det også for hende været svært at vikle sig ud af den strålende isolation, der præger historieskrivningen om den grundtvigske og koldske sektor af dansk kultur. Ekkoet fra forrige århundredes kampgny har stadig ikke lagt sig.

Den sidste bog om friskolens og folkehøjskolens opståen er forhåbentlig ikke skrevet endnu.

Poul Dam

Fra Holbæk bys historie i 1960'erne. Af Ulla og Otto Marstrand. 48 s.

Holbæk Seminarium 1960-85. 63 s.

Begge udgivet af Holbæk Seminarium 1985.

Holbæk Seminarium udgav ved sit 25 års jubilæum to små bøger. **Den første**, skrevet af det tidligere rektorpar, dækker årene 1960-68, altså seminariets oprettelse og bygningshistorie. Som optakt fremstilles samfundets behov for lærere og Holbæks behov for en uddannelsesinstitution. Bogens helt er så afgjort Carl Steenstrup, fra 1961 borgmester og formand for seminariets bestyrelse. Man får et levende indtryk af samspil mellem by og seminarium og glimtvis af forholdet til de centrale myndigheder. I februar 1960 underskrev Jørgen Jørgensen sin godkendelse af seminari-

ets oprettelse, og dermed havde Holbæk vundet kapløbet foran Hillerød og Slagelse.

»*Var der en grundidé bag?*« spørger forfatterne. De afstår fra at besvare spørgsmålet, men fremstiller i stedet »den unge rektors« syn: en dansk folkelighed med sans for historie (Sydslesvig!), skoletradition (Chr. Kold) og ikke mindst den danske sang. Morgensangens betydning understreges kraftigt. På denne baggrund – og kun på denne baggrund – er international forståelse mulig. Derfra trækkes en linie til Holbæks og seminariets rolle i den første atommarch 1960.

Hovedideen i denne bog er at bygge på aviscitater, og den gør stilen hurtig og inciterende. Man fornemmer pressens interesse for seminariet, og gennem citaterne får man et indtryk af, hvordan offentligheden er blevet informeret. Der er tilløb til at fortælle »historien bag (avis)historien«, men det ville unægtelig have været spændende at høre om, hvilken forbindelse seminariet havde til aviserne (den mest citerede er Holbæk Amts Venstreblad) – blev der udsendt pressemeddelelser? – interviews? – var der varme linier til landsdækkende aviser (f.eks. Information)?

Som det fremgår, kan der af denne flyvende fortælling, der handler om det lokalhistoriske, læses et bidrag til den almindelige seminariehistorie.

Den anden bog består af 4 artikler af generel karakter og to af lokal. **K. Helveg Petersen** analyserer veloplagt den aktuelle uddannelsespolitiske situation og konkluderer i tilslutning til Danmarks Lærerforenings 8 perspektiver. **Tage Kampmann** har skrevet en hel lille seminariehistorie 1960-85 og gjort det godt. Letflydende og prægnant på samme tid, præcist og rummeligt – det er en kunst. Med sikker hånd tegner han afgørende linier i den udvikling, han selv mere end nogen har været med til at præge. **Knud Munksgaard**, den nuværende rektor, giver et bud på fremtidens læreruddannelse. Hans bidrag står godt til Helveg Petersens. Her bevares for eftertiden en opsamling af kritikken mod den nuværende læreruddannelse og af det brede grundlag for en ny, der blandt mange er enighed om. Mange af tidens tendenser indgår i fremstillingen, og hans konklusion er søgende, ikke skråsikker. **Jens Runge** og **Jens Pietras** tegner et aktuelt billede af folkeskole og læreruddannelse i dag, en meget velskrevet artikel.

De »lokale« artikler er **Otto Marstrands** gennemgang af seminariets arkitektur, der også nævner det, der ikke lykkedes, og **Vagn Ytte Larsens**

og Søren Roerups tilbageblik på årene 1961-64.

Enhver, der har haft med jubilæumsskrifter at gøre, ved, hvor svært det er at dække både det lokale og det generelle. Holbæk Seminarium har løst opgaven uprætentiøst og elegant (mange dejlige fotografier) og med kærner i de lette anretninger.

Torben Krogh

Spæt Henriksen og Ellen Nørgaard:

Børnenes skole – en skolekritik i historisk perspektiv

Allerede bogens titel »Børnenes skole« angiver, at der her ikke blot er tale om endnu en kritisk analyse af skolens funktion i samfundet. Analyserne i denne bog peger derimod fremad. Bogen glemmer aldrig, at det handler om vores børn, og grundholdningen, som gennemsyrrer de enkelte kapitler, er at det drejer sig om at forbedre den eksisterende skole, selv når det går langsomt og foregår i små ryk.

Det gennemgående tema er at bryde, hvad forfatterne kalder den eksisterende skolelogik. Skolelogikkens væsentligste fremtrædelsesformer er tidsopsplitningen, virkelighedsopsplitningen og institutionsmagt. Skolelogikken lærer barnet at indordne sig under industrisamfundets tidsrytme, lærer barnet at tilværelsens opsplnitning er naturlig, at utryghed er menneskets vilkår.

Med udgangspunkt i en institutionskritisk beskrivelse af skolens oprindelse har forfatterne derefter valgt to eksempler på, hvordan skolelogikken sætter sig igennem, når man prøver at forandre.

I det ene eksempel beskrives, hvordan formning bliver til et skolefag, og hvordan en almen menneskelig virksomhed dermed isoleres og fjernes fra den virkelighed, den er en del af.

I det andet eksempel beskrives, hvordan det udvidede tekstbegreb aldrig rigtigt blev taget alvorligt ved f.eks. at inddrage børns og unges egne tekster. Men derimod blev det udvidede tekstbegreb i nogen udstrækning brugt som et motivationelt fif. Begge eksempler viser klart, hvor svært det er at sætte sig op mod den eksisterende skolelogik.

I bogens sidste to kapitler fokuseres der derfor på mulighederne for at bekæmpe skolelogikken. Fire danske pædagoger, som alle har formuleret visioner om, hvordan skolelogikken kan brydes, trækkes kort og præcist frem for historien og sættes, omend indirekte, i relation til perspektiv-

rige praksisbeskrivelser fra 80'erne. Det drejer sig dels om et teaterprojekt og bogprojekt i 9. klasse i Albertslund, som hedder: »Vi vil leve« og det drejer sig om bogen: »Bare skolen var et brevkursus«.

Det er sjældent, at man i en bog på knap 100 sider kommer så vidt omkring på en så kompetent måde, som det er tilfælde i »Børnenes skole«.

Hvert kapitel giver umiddelbart lyst til yderligere fordybelse, og man må håbe, at forfatterne går videre med en række af de ender, de har ladet ligge. Bogen er et indlæg i den aktuelle pædagogiske debat, hvor det historiske perspektiv bruges på en relevant og spændende måde.

Chresten Kruchow

Jørgen Hatting, Erik Kjersgaard og Jens Winter:
Efterslægtselskabet og dets skole i to århundrede.
Hernovs Forlag 1986, 230 s.

Den 4. marts 1786 samledes en gruppe mænd i Drejers Klub på Østergade i København. De var intellektuelle, båret frem af oplysningstidens optimisme på opdragelses- og uddannelsesområdet og blev understøttet i deres initiativer af et blomstrende københavnsk erhvervsliv.

Rousseau, Basedow og ikke mindst Pestalozzi – tidens mest markante pædagogiske tænkere – havde på hver sin meget forskellige måde påvirket mændene i Drejers Klub. Resultatet blev et ønske om at skabe et selskab, der bl.a. kunne oprette og drive en skole, hvor terperi, udenadslære og korporlig afstraffelse var bandlyst. Skolens bærende pædagogiske grundsatninger skulle i stedet være interesse, liv og lyst.

En af de ledende initiativtagere og skolens mangeårige leder, den norske digter Edward Storm, var blevet inspireret af de principper, som en realskole i Tronhjem var blevet oprettet på i 1782. Med den norske skole som forbillede og med Pestalozzis pædagogiske ideer som ledetråd lykkedes det Storm at præge grundsatningerne for Efterslægtskabets skole, sådan at det blev en realskole med opnåelige mål i modsætning til mange af de skoler, som havde deres forbillede i enten Rousseaus eller Basedows mere højtflyvende tanker.

Efterslægtskabets realskole var beregnet for 9-15-årige drenge fra middelstanden. Undervisningen skulle indrettes således, at arbejdet blev »en hvile og vederkvægelse«, og eleverne skulle bibringes sådanne kundskaber og grundsatninger, som kunne blive til gavn for dem, uanset hvilket

erhverv de måtte vælge i det borgerlige liv. I stedet for latinskolens mange timer i græsk og latin blev der i den nye realskole lagt vægt på moderne sprog, matematik, naturlære, tegning og legemsøvelser. Udenadslæren og korporlig afstraffelse blev forbudt. Skolepengene beløb sig til 1½ rdl. pr. måned.

I Jørgen Hattings velskrevne 160 sider lange fremstilling af skolens udvikling frem til 1945 fremhæves især ledelses- og lokaleproblemer, vanskeligheder med lærerne og økonomien og ikke mindst problemerne med at praktisere blot en beskeden del af de pædagogiske idealer fra 1786. På trods af de næsten nutidige målsætninger, der blev formuleret af Storm og hans selskabskolleger, blev »den øverste såkaldt realskole i riget« snart til en terpeskole med korporlig revselse som en regel snarere end en undtagelse. Dette pædagogiske tilbagefald bliver ikke forklaret men blot konstateret.

Skoleinstitutionernes historie må uværgerligt også blive historien om personer – om lærere, inspektører, ledere og styrelsens medlemmer – og herfra er Hattings beskrivelse ingen undtagelse. Navnlig var der mange elever, der bragte det vidt i det københavnske erhvervsliv og blev ledende koryfæer i storborgerskabet. Det er også disse elever, det er lettest at skrive om, fordi de har efterladt sig så mange kilder. Men det kunne også være interessant at få en fornemmelse af hvor mange elever, der i årenes løb ikke formåede at leve op til skolens krav, bukkede under, blev tabere og mærket for livet. Disse elever er der ikke blevet plads til i Efterslægtselskabets historie.

Jørgen Hattings fremstilling er interessant institutionshistorie med de begrænsninger, synsvinklen let giver anledning til. Han når langt ind bag skolens forskellige facader og kan som historiker og med et langt liv på skolen anskueliggøre nogen af dens svage og stærke sider.

I bogens sidste del behandler 9 tidligere elever aspekter af skolens udvikling i årene efter 1945. I nogle af bidragene – hvoraf der ifølge forordet er indsendt mange – forlades institutionssynsvinklen til fordel for mere personligt prægede opfattelser. Det gælder ikke mindst Erik Kjersgaards erindringskoncentrater fra årene 1942-49, hvor det lykkes ham at komme helt ind til puls og nerve i beskrivelsen af den sidste efterslægtsgeneration, inden en autoritær drengeskole blev til en demokratisk fællesskole, og en betalingsskole for middelstanden blev til et kommunalt distriktsgymnasium.

Bogen er velillustreret, men mangler register og litteraturfortegnelse.

Efterslægtselskabet og dets skole er ikke blot en interessant beskrivelse af en institutions udvikling inden for en central skoleform, men er også et bidrag til at belyse spændingsfeltet mellem erhvervskrav og pædagogiske visioner.

Harry Haue

Erik Nørr: Gymnasieskolens programmer 1903-1958.

Bibliografi og billedfortegnelse. Bd. 1-2. Udg. af Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Kbh. 1985. 282 s. (fortsat pag.) + 50 billedtavler. 50 kr.

De danske gymnasieskoler har siden 1840 – nogle tidligere – hvert år udsendt trykte programmer med efterretninger om skolen i det forløbne år. Programmerne indeholder desuden ofte et eller flere bidrag af artikel-karakter. Har den historisk interesserede først én gang fået øjnene op for det store kildemateriale, der ligger gemt i programmerne, volder det ikke problemer at benytte efterretningsstoffet. Artikelstoffet, der har betydning langt ud over skolehistorikernes rækker, har derimod været ret utilgængeligt, da det kun i begrænset omfang er registreret i de eksisterende bibliografiske opslagsværker.

Denne mangel har Erik Nørr rådet bod på ved sin totalregistrering af skoleprogrammernes artikelstof og billedstof i to publikationer, der er udsendt af Danmarks Pædagogiske Bibliotek. I 1980 udkom »Latinskolens programmer 1840-1903. Bibliografi og billedfortegnelse« (anmeldt af Vagn Skovgaard-Petersen i Årbog for Dansk Skolehistorie 1981), og nu foreligger 2-bindsværket »Gymnasieskolens programmer 1903-1958«, hvis første bind består af en fortegnelse over artikelstoffet, mens andet bind registrerer billedstoffet. Bind 2 indeholder desuden nyttige indgange til værket i form af registre over forfattere, illustratorer, omhandlede eller afbildede personer, institutioner og skolefag.

Registret over fagene er nyt i forhold til udgivelsen fra 1980, ellers er de to publikationer stort set bygget ens op med samme registre og samme systematik. Artikelstoffet er inddelt i 1. faglig-videnskabelige artikler, 2. artikler om gymnasieskolernes biblioteker og andre samlinger, 3. pædagogisk debat og artikler om skolevæsenets historie og 4. biografiske artikler, skoletaler, beskrivelser af fester og skolebygninger. I billedfortegnelsen er inddelingen: 1. skolebygninger, 2. inventar, udsmykning m.v.,

3. skolen og 2. verdenskrig, 4. skoleliv (bl.a. undervisningssituationer, skolefester, skolekomedier og lejrskoler), 5. personer og 6. illustrationer til faglig-videnskabelige artikler.

Sammenlignes indholdet i det 19. og det 20. århundredes programmer, er tendensen gået i retning af en udtynding af artikelstoffet (der er registreret ca. 12 artikler pr. skole i det 20. århundrede mod ca. 19 pr. skole i det 19. århundrede) og en forøgelse af illustrationsmængden (ca. 16 billeder mod ca. 2). De væsentligste årsager til reduktionen af artikelstoffet er besparelseshensyn, der bl.a. standsede skolernes udveksling af programmer, fremkomsten af pædagogiske og fagforeningspolitiske tidsskrifter, der overtog det meste af den debat, der havde foregået i det 19. århundredes programmer, og ændring i synet på den enkelte skole i forhold til det samlede skolesystem. Tidligere blev den enkelte latinske – og navnlig de store gamle skoler – betragtet som små lærde celler, mens gymnasiernes i det 20. århundrede i stigende grad er blevet led i en helhed, hvor det pædagogiske aspekt vejer meget tungt. I god overensstemmelse med de ændrede tendenser er reduktionen især tydelig for grupperne faglig-videnskabelige afhandlinger og artikler om biblioteker og andre samlinger. Debatartiklerne har ændret karakter fra i det 19. århundrede at være generel pædagogisk debat til i det 20. århundrede at koncentrere sig om den pædagogiske debat på den enkelte skole. De biografiske artiklers omfang er forøget; men der er navnlig tale om korte nekrologer og andre omtaler af enkelte lærere.

Selv om artikelstoffet i det 20. århundredes programmer generelt har mindre almen historisk interesse end de tidligere programmers artikler, er det dog stadig af stor betydning bl.a. for studiet af den enkelte skoles historie og skolevæsenets historie i almindelighed, og da der ikke eksisterer andre indgange til hovedparten af artiklerne, er den foreliggende bibliografi et meget kærkomment hjælpemiddel. Samme karakteristik gælder også billedfortegnelsen, der bl.a. er indgang til en række billeder af personer, hvis portrætter ellers ikke kendes og mange illustrationer, der ikke hidtil har været benyttet i historiske fremstillinger. De 50 billedtavler, der findes spredt rundt i værket, giver så udmærket måde eksempler på, hvilket illustrationsmateriale programmerne gemmer.

Med sine to publikationer har Erik Nørr lettet vores adgang til at udnytte indholdet af skoleprogrammerne 1840-1958. Det er næppe rimeligt at fortsætte registreringen meget længere end 1958, for artikelstoffet, der allerede blev tyndere gennem perioden 1903-1958, forsvinder nu næsten

helt, og nogle skoler ophører med at udsende de årlige programmer. Derimod kunne man ønske, at Erik Nørr giver sig i kast med skoleprogrammerne fra før 1840, en noget mere uhomogen gruppe end de senere programmer. Ikke alene vil en indholdstregistrering af dem være værdifuld, men også en oversigt over hvilke programmer der stadig eksisterer og på hvilke biblioteker de befinder sig vil være nyttig. Bibliotheca Danicas summariske oversigter svarer tilsyneladende ikke længere til bestanden på Det kongelige Bibliotek.

Jette Kjærulff Hellesen

Mange af personbiografierne er dog eneste trykte omtale af en række skolefolk.

Pædagogisk sociologi

Hans Dorf: Pædagogisk sociologi, Munksgaard 1986, 200 sider

Enhver by, stor eller lille har skole. Skolebørn befolker gade og veje morgen og eftermiddag. Timer, frikvarter og lektier fylder børns hverdag og skoletiden er en central livsfase i voksnes erindringer. Skolen er også Danmarks største arbejdsplads og udgifterne til driften fylder godt på nationalbudgettet.

Skolen er der og har været der så langt tilbage man kan huske. Den indgår med en sådan selvfølgelighed i hverdagsliv og bevidsthed at den kan forekomme om ikke naturgiven, så dog given.

Hans Dorf hævder i sin bog, Pædagogisk sociologi, at skolen er »tingsliggjort«. Den er del af den sociale orden og denne opfatter vi som naturgiven og dermed er den tingsliggjort. Hans Dorf ser det som sociologiens opgave at ophæve »... den mystifikation som tingsliggørelsen indebærer og empirisk klarlægge de sociale strukturer og processer som karakteriserer den sociale orden ...« (s. 19). Sociologen kan ikke ophæve den sociale orden, men i vellykkede tilfælde gør den det muligt at forholde sig mere bevidst til den. Dette er forfatterens bud på hvorledes sociologien kan løse sin opgave, at forklare og forstå nutiden. Ser vi på skolen og alt som dertil hører, under denne synsvinkel, forstår vi at den er menneskeskabt, – og dermed vel også til at forandre.

Skolen opfattes også som et produkt af menneskelige handlinger inden-

for den skolehistoriske forskning, handlinger der er foretaget gennem nogle hundrede år og betinget af skiftende samfundsmæssige forhold og vilkår. Skolehistorien og den pædagogiske sociologi beskæftiger sig ikke bare med samme genstand, de forholder sig også til genstanden på beslægtet vis. Den pædagogiske sociologi indeholder desuden en række problemstillinger og forskningsresultater om det komplekse spild eller den gensidige afhængighed mellem skole og samfund. Overføres disse som hypoteser på et historisk materiale kan betingelserne for skolens oprettelse og udvikling blive mere synlige, – de kan virke inspirerende på den skolehistoriske forskning. Endelig behandler Hans Dorf de sidste 25 års udvikling. Det er således flere grunde til at anmelde bogen i Uddannelseshistorie 86.

Den side af skolens virksomhed som nogen vil bidrage med en forklaring og forståelse af, er de samfundsmæssige betingelser for »*individernes samfundsmæssiggørelse*«. Samfundsmæssiggørelsen har været og er forskellig i forskellige samfund. Og mennesket må samfundsmæssiggøres, – menneskets forskellige potentialer må socialiseres for at det kan blive et menneske. Hans Dorf mener at i dagens Danmark er det vigtigt at beskæftige sig med hvorledes individerne samfundsmæssiggøres så de kan bidrage til udvikling af demokratiet. Og med dette udgangspunkt henter Hans Dorf stof fra de sidste 20 års uddannelsessociologiske forskning, (s. 24-26 og s. 29-30).

Vi føres gennem kapitler om forholdet mellem samfund, stat og skole, om uddannelses- og skolepolitiske hovedtemaer, om skolen som organisation, den sociokulturelle baggrund og skolens virksomhed og om datalærens indførelse i folkeskolen, – et pædagogisk-sociologisk eksempel. Undervejs bliver vi indført i centrale begreber og teorier, f.x. om human capital, om man-power og om herredømmeforhold. Desuden får vi viden om frugtbare drøftelser af mange forhold, – f.x. af lighedsdebatten, af ændringerne i lærerbevidstheden, af sparepolitikken og af de sociale forandrings betydning for skolens arbejde. Særlig givende er efter min opfattelse drøftelserne af kvalifikationsbegrebet og kvalifikationskravenes udvikling i de sidste 25 år, s. 84-104, og af skolens betingelser og virksomhed. Skolen har et individorienteret formål, en bureaukratisk organisation, et relativt rigid regel- og kontrolsystem og dens funktion er at videreføre samfundet, på mere end en måde et hus i splid med sig selv, (s. 116-24 og s. 155-61).

Men bogen har efter min opfattelse også nogle mangler. Hans Dorf skriver s. 24, at en introduktion af denne art burde give et overblik over

de problemstillinger den uddannelsessociologiske forskning omfatter, – hvad med de problemstillinger denne forskning har ladet ligge eller kun behandlet sparsomt? I drøftelserne af skolens sorteringsfunktion behandles f.x. de sociale lag grundigt, køn mere sparsomt, medens betydningen af kategorier som geografisk tilhørsforhold, alder og race ikke er inddraget. Skyldes dette ikke forskningens utilstrækkelighed, – kategorierne er centrale nok i dagens Danmark.

Og så bliver drøftelserne til tider tunge og abstrakte, f.x. drøftelserne af de ændrede kvalifikationskrav s. 90-94. Inddragelse af mere konkret dansk stof kunne have hjulpet derpå.

Helhedsindtrykket er at bogen er interessant og inspirerende. Hans Dorf citerer s. 46 Durkheim: »*Man erkender gerne at opdragelsen i Rom og Grækenland som eneste formål havde at skole grækere og romere og følgelig var solidarisk med en række politiske, moralske, økonomiske og religiøse institutioner. Men det behager os at tro, at vor moderne opdragelse undgår denne fælles lov.*« Bogen påviser at vi ligeså godt kan opgive denne behagelige tro.

Ellen Nørgaard

Torben Weinreich: Det kan jeg ikke huske! Om skolen i 1950'erne
Serien: En anden historie. Høst & Søn 1985. – 62 sider.

Trods kildekritiske betænkeligheder har skolehistorikere ikke så sjældent inddraget erindringslitteratur. Ingen vil undvære disse glimt af personlig oplevelse. Og ingen vil undvære denne indsigt i skolens hverdag på græsrodsniveau.

Erindringer om skoleliv i 1950'erne er der ikke mange af. Man kan nævne Johannes Møllehaves erindringer (Fra myrens fodsti [1975] og Så forskellige sind [1978]). Disse begrænser sig imidlertid væsentligt til gymnasieskolen. Torben Weinreichs bog, derimod, belyser folkeskolen i denne periode. Allerede af den grund yder den et kærkomment bidrag til vor viden. Den fastholder et kompleks af erindringer, som deles af de flestemulevende danskere, men som endnu kun i få tilfælde er gjort offentligt tilgængelige.

Forfatteren skildrer sin skoletid på Ordrup Skole i Charlottenlund fra august 1952 til juni 1961, dvs. fra første klasse til mellemskoleeksamen. Skolens interiør, læremidler, lærerne, samspillet mellem eleverne, pen-

sumkrav, straffeforanstaltninger og prøver beskrives levende og anskueligt. Ind imellem er tilføjet vurderende refleksioner, hvor forfatteren sammenligner folkeskolen den gang og nu. Vurderingerne er klogt afbalanceret. På den gamle folkeskoles kreditside anføres eksempelvis, at den i modsætning til nutidens skole var kendetegnet af en ro, der var til gavn for de svageste elever. – Omvendt taler det til fordel for nutidens skole, at »Den Store Virkelighed«, dvs. verdensbegivenhederne, ikke holdes uden for undervisningen. Noget værdifuldt er gået tabt, men noget mindst lige så værdifuldt er kommet i stedet.

En fængslende og klog lille erindringsbog!

K. E. Bugge

Ungdomskultur. Årbog for ungdomskulturforskning 1985.
Bogen. 232 sider med illustrationer.

I 1973 besluttede Statens humanistiske Forskningsråd, at man i en fireårig periode ville prioritere »ungdomsforskning« højt, og som følge heraf blev »Sekretariatet for Ungdomsforskning« etableret. I de følgende år arrangerede sekretariatet nogle seminarer og udsendte nogle publikationer, der efter min mening var temmelig spredt fægtning. Mit indtryk af hele det initiativ er, at det savnede klare mål og faste rammer – derfor blev resultaterne så få. I den afsluttende publikation Ung i Danmark (1978) tog Henning Salling Olesen i et kort indlæg stilling til den da kendte ungdomsforskning: Der blev forsket i alverdens ting, som ungdommen var blandet ind i, men meget lidt i ungdommens samlede liv. Han karakteriserede forskningsaktiviteten som »aspektforskning« og hævdede bl.a., at uddannelsesforskningen ikke ville nå rigtige eller brugbare resultater på dette felt, før den var baseret på »en forståelse af ungdommen som subkultur eller hvad man nu foretrækker at kalde det«.

I et senere mere omfattende initiativ fra Det humanistiske og Det samfundsvidenskabelige Forskningsråd vedrørende uddannelsesforskning (1981-84), hvor der virkelig var styr på tingene, og hvor Henning Salling Olesen iøvrigt spillede en mere aktiv rolle, indgik ungdomskulturen som et vigtigt felt. Men ungdomskulturen var dog i forhold til selve initiativet noget perifert. Vi skal helt frem til 1985, før der bliver satset på en selvstændig ungdomskulturforskning.

Det humanistiske Forskningsråd har ansat Joi Bay, Kristen Drotner og

Lilli Zeuner for en treårig periode, og de danner i forening med andre Initiativgruppen vedrørende Ungdomskulturforskning. Årbog for ungdomskultur-forskning er den første manifestation fra denne kreds og skal ses som et forsøg på at skabe fodfæste i Danmark for ungdomskulturforskningen. Årbogen omfatter 7 egentlige artikler, en bred oversigt over dansk ungdomskulturforskning, der er historisk anlagt, en anmeldelsessektion og en bibliografi 1984-85, der er en videreførsel af Karen E. Florentsens fra samme år.

I den glimrende kortfattede oversigt over hidtidig dansk forskning på området gør redaktionen opmærksom på, at dette initiativområde ikke som f.eks. kvindeforskningen og forskning i arbejderbevægelsens historie har nære forbindelse til folkelige bevægelser, og på at der i Danmark ikke findes et stabilt forskningsmiljø. Der er derimod en betydelig interesse for området i offentligheden. Intentionen er altså at skabe et gennembrud for et nyt forskningsområde.

Historien gentager sig imidlertid denne gang. Allerede i denne første årgang er artiklenes fællesskab begrænset, hvilket jo også var tydeligt i initiativet 1973-78. Det er ikke noget problem for læserne, der denne gang kan glæde sig over en række gode artikler om vigtige emner, men det er det nok for redaktionen, der vil skabe indtryk af at være et helt regiment (jfr. Frits Jürgensen). Der er mærkelig nok ikke en præsentation af forskerne og deres tidligere arbejder – det kunne nok være nyttigt, når et nyt forskningsmiljø skal etableres.

Den historiske dimension er fremtrædende i Jens F. Jensens urovækkende bidrag om rockvideoernes udviklingshistorie, i Anne Scott Sørensens om ændringer i den kvindelige pubertet og i Kirsten Drottners undersøgelse af forholdet mellem unge og æstetik. I Joi Bays artikel åbnes for en spændende diskussion af stil og sprog som kilder. I de nævnte artikler kastes nyt lys over vigtige sammenhænge. Det afsluttende bidrag fra Lilli Zeuner er derimod skuffende. Hendes lille stykke om kulturteori er så knapt og så snævert sociologisk, at det næppe siger mange noget. Det er iøvrigt bemærkelsesværdigt, at dansk etnologi slet ikke er repræsenteret i årbogen.

Søren Ehlers

Karen E. Florentsen: Unge og ungdomskulturer.
Litteraturoversigt 1980-85. Udg. af Initiativgruppen vedr. ungdomskulturforskning. 1985.

Når ungdomskulturforskerne har en udtalt interesse i en historisk tilgang til problemerne, er det forbavsende, at den bibliografi for perioden 1980-85, der er et resultat af initiativet, kun omfatter få historiske undersøgelser. Gruppen »Ungdommens historie – ungdoms og ungdomskultur før 1970« er ganske lille. Det fremgår af bibliografiens forord, at man har søgt dybere end sædvanligt, fordi målet bl.a. har været at få registreret de mange rapporter, undersøgelser og afhandlinger fra kommuner, amter, firmaer og læreanstalter, der normalt ikke kan findes på bibliotekerne. Karen E. Florentsens bibliograf er derved blevet et overordentlig nyttigt værktøj for enhver, der beskæftiger sig med unge og ungdomsproblemer.

De historiske undersøgelser er imidlertid få som nævnt, og forklaringen synes at være, at man f.eks. på læreanstalterne er gået udenom de historiske institutter, og at institutionelle indgange som skole, arbejdsmarked, uddannelsessystem og familie er udeladt, – udgangspunktet er altså de unge selv. Man kan notere sig, at unge her er defineret som 14-24 årige – tilsyneladende bliver vores ungdomsbegreb stadig mere omfattende.

Søren Ehlers

Sven Mørch: At forske i ungdom.

Et socialpsykologisk essay.
Rubikon. 330 s. 1985.

For blot ganske få år siden var det meget begrænset, hvad man kunne finde i gruppen 30.1664 (Unge som samfundsgruppe, ungdomskultur, ungdomsoprør, subkulturer m.v.) på danske biblioteker. Nu vokser den hastigt. Hos Sven Mørch kan man læse en skarp kritik af det teoretiske grundlag for den aktuelle ungdoms- og ungdomskulturforskning. Han diskuterer ungdomsbegrebet hos en række forskere, han kommer med indvendinger mod Birminghamskolen, narcisismeteorier, den æstetiske tilgang o.s.v. Selv tilhører Sven Mørch gruppen af kritiske psykologer, og han retter en række vældige slag mod en række forskere, hvoraf hovedparten er ukendte her i landet. Hans egentlige ærinde er imidlertid ikke ungdommen og ungdomskulturerne, men derimod socialpsykologiens udvik-

ling som videnskab. Det betyder, at størsteparten af bogen ikke har uddannelseshistorisk interesse.

Bogens værdi i vor sammenhæng er, at den er den mest omfattende introduktion til området, der kan fås på dansk. Det er imidlertid et hårdt job at gennemlæse de mange »kritikker«, definitioner og introduktioner – så hårdt – at jeg har spekuleret over, hvem forfatteren egentlig skriver til. Skriver han direkte til et bedømmelsesudvalg? En uheldig sats, mange trykfejl og et meget mangelfuldt register gør det ikke nemmere for læseren.

Sven Mørch kræver forudsætninger af sine læsere, og jeg er ikke i tvivl om hans kompetance, men der er ingen helhed i bogen for læseren. Jeg tror, at de fleste læsere med uddannelseshistoriske interesser vil kunne have stor glæde af bogen, hvis de benytter den som opslagsværk. Sven Mørchs bog har ydermere det fortrin, at den historiske dimension er central for forfatteren, der med forbavsende sikkerhed udtaler sig om det historiske forløb.

Søren Ehlers